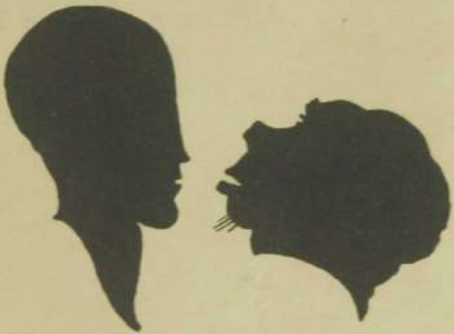
FR. TUGLAS

POEET JA IDIOOT

POEET JA IDIOOT

Friedebert Tuglas

POEET JA IDIOOT

Novell kogust
„Hingede rändamine“

Noor-Eesti Kirjastus, Tartus 1924

Trükit 1.100 eks.

J. Raudsepp'a trükk, Tartus

1

Ormusson tegi paar tiiru puiestikus. Mõtteis lähenes ta varemeile, pööris Ingli sillale ja säält tagasi Baeri sambale. Selle ees tõstis ta üllatetuna pää.

Metall-rauk istus oma tugitoolis, raamat põlvel lahti, juuslokid kõrvadele vajund, ja näis lugevat. Kuid siis kandis tuuleiil koltund lehe raamatule, aga vanamees ei liigutand, otsekui puulehelt edasi lugedes. Ta näis võigas oma hajameelsuses.

Ormussoni silmad kandusid läbi pika allee, mida mööda oli tulnud. See oli tühi, raagund puud seisid liikumata, mõni koltund leht valendas maas, üksik jalutaja siluett pelgus kauguses. Kõike looris sõnatu sügisnukrus.

Ormusson astus aeglaselt mõned sammud, peatus mäe rinnakul ja vajus pingile.

Alt piiras ta vaadet pügat põõsasrida, pahemalt poolt kirju, eksootiline torn, eksind kui kaugelt lõunamaalt siia, paremalt poolt raagus puuderühm. Kuid nende raamide vahelt avanes linna katustik, aedade hall räbu ja üle kõige tinane sügistaevas.

Siit ülevalt oli ta seda linna ikka armastand. See pink ja see panoraama oli seot ta elus paljude mälestustega.

Siin oli ta istund noorukese põlves suvihommikuil, mil harva läks magama enne päikese tõusu. Siin oli ta kuuland alt aedadest ööpikulaulu, hingand jasmiinide uima ja joobund rahvuslikust heroismist.

Ja siia oli ta hiljem tulnud pärast kireöid, üksi, vaatand, kuis teispool jõge mõni suur puumaja kui tungal põles, kuna linn magas, ilma ühegi hädakellata, vaikne nagu surnud. (See linn oli noil aastail klassiline tulekahjude linn.) Must suits tõusis sirgena avarusse, paistis kõrge hele tulesammas, mille kõrval taevarannal ilmus punane päikese ketas, aga ikka veel oli linnas vaikne... Ja see vaatlus oli pimestavas kokkukõlas Ormussoni meeleoluga: see lõõmas niisama kui hiigla õitsituli, kuid kõik oli vait tema ümber. Ta joobus, ta nautis sest pildist kui Nero põleva Rooma kohal. Põles, sai hukka kõik ta kirgede neelus, kuid ta ahmis ikka enam ja enam, — armastust, kunsti, naisi, lillesid, — ikka küllastumatu, ikka rikas, ikka pillates.

Kuid see ümbrus oli teda näind ka ahastavat elu ja kunsti suures heitluses, mil ta hinge kandis kohutav askees. Ta oli kui munk, keda mattis sügismust öö ta kongis, täis kohutavaid nägemusi ning meeleheidet.

Nüüd vaatas ta väsinult ja nukralt alla linnale.

Kesk linna kerkis Jaani kiriku tõmp torn, kaugel taevarannal Peetri kiriku lame siluett ja teisel pool hullumaja punetav katus, ning nende vahel aedade hallid rägastikud ja telliskivist, karrast ja papist katuste kandikud, halli taeva all rasked ning ähmased.

Kuid veel nüüdki armastas ta seda inimpesa siit ülevalt, eemalt, vahemaa eraldetuna. Ta unustas viha ja vastikuse mudaste tänavate ning tuimade inimeste vastu. Kõik kadus kuhugi kaugusse, kõik paistis veel läbi mingi klaasseina. Ta tundis ainult, et oli pärit siit ja seot selle linna ning taevarannaga.

Ainult mitte neid inimesi näha! mõtles ta. Mitte tunda nende rumalust enese ümber, mis tõi otse füüsilist valu! Mitte näha nende igapäevast askeldust, nende ajalehti ja vürtspoode, nende laatasid, koosolekuid, pidusid ning matuseid! Mitte trehvata neid advokaate, poeselle, lodjavenelasi, üliõpilasi ja seltskonnadaame! Mitte minna raamatukauplustesse, kus unine kärbes kõnnib aabitsa kaanelt testamendi kaanele ja teises toas istub idioot ning kirjutab juhtkirja! Ainult veel siit vaadata seda linna — ja siit veel armastada teda — valusa ning nukra armastusega.

Ja ta hinges tõusis samasugune vaikne kurbus, kui oli tärgand ta südames, vaadates Igavest Rooma ülevalt Monte Pincio rinnakult.

Selle juures ei pannud ta tähelegi, kuis üks inimkogu raagus puude all talle lähenes. See kõndis ruttu, pisut ettepoole loogas ja kätega vehkides. Ta tuli, peatus mäe rinnakul, pomises midagi enese ette, pööris ümber, nägi Ormussoni, kergitas kübarat ja läks edasi, niisama ruttu.

Ormusson vastas vaevalt tervitusse, sest ta ei tunnud seda inimest. Ta vaatas hajameelsena ta järele. Mehel oli kulund palitu küüras keha ümber, palitu kaelus üles tõstet, üks püksisäär katkise kamassi taha üles jäänd ja luitund nokkmüts sügavale pähe litsut. Ta küljetaskud olid nii täis topit, et riie oli selja kohal pingu.

Kuid vaevalt oli ta paarkümmend sammu edasi läind, kui järsku ümber pööris ja jälle Ormussonile lähenes.

Nüüd nägi see ta nägu. See oli kahvatu, harva halli habeme udemega ja sinaka suuga, mis näis aegajalt liikuvat. Ta müts oli nii silmile litsut, et mõlemad kõrvad olid painutet välja, kahele poole pääkatte kõrvale.

Võõral paistis üles tõstet palitu kaeluse alt määrdind rinnaesine, kuid kraed ega kaelasidet tal polnud. Ka põuetaskud näisid tal midagi pingul täis olevat, nii et ta keha paistis muhkline ja kühmline nagu paistetand. Ta käiksed olid nii lühikesed, et luised, sinakad käsivarred olid kaugele näha.

Ei, Ormusson ei tunnud seda hulgust. Ta arvas selle olevat mõne kerjuse ja pistis juba käe tasku, et võtta rahakotti. Siis aga kuulis ta võõra imelikku, madalat häält:

„Ma näen, sa ei tunne mind enam, Ormusson."

„Ei —" vastas Ormusson kaheldes, puudutet võõra familjäärsusest.

„Aga mina tunnen sind hästi, kuigi oled muutund," jatkas võõras. „Pole ime, pole ime," kõngutas ta pääd. „Sellest on juba viisteist aastat — eks ole? Või rohkemgi veel?"

See peab olema mõni koolivend, mõtles Ormusson põlgliku muigega. Kuid ta oli need viimseni unustand, nagu oli püüdnud unustada kõike ebameeldivat oma minevikus. Ta ei mäletand pea ühtki nägu ega nime. Kuid ta juhtus vahetevahel ikka veel mõnd kohtama, mõnd postiametnikku, äriomanikku, põllumeest või maa kooliõpetajat. Siis ei võind ta iial mõista, kuis oli võind kord elada kaasa nii palju rõõmusid ja muresid nende elatand, kivinend ning tömpund inimestega. Ta nägi mõnd neist pühapäeva hommikul lapsevankrit linnast välja lükkavat, kuna paks, piima-nõretav naine kõrval tammus, söömapunt käes, — need pildid panid ta läkastama.

„Me istusime siis kõrvu," jatkas võõras, otsekui aimates Ormussoni mõtteid. „Kaks aastat istusime kõrvu."

„Kobras — ?“ küsis Ormusson aimeldes.

„Jah, mina see olen!“ rõõmustas võõras süngelt. „Mina, just mina.“

Ormusson ulatas vastu tahtmist käe, mida võõras pigistas külmade, luiste ja higiste sõrmedega.

„Mina see olen,“ kordas ta. „Ja kui ma sind ei sega, siis vabanda, et silmapilguks su kõrvale istun. — Olen väsind, see maa on nii kauge, säält pärmivabriku tagant.“

Ormusson vaatles võõrastades meest oma kõrval, vaevalt pääd ta poole pöördes.

See ta siis oli, nüüd tuli tal meele. Ta oli olnud kahupäine, elav ja rõõmus, peente näojoontega, nõtke kui osi. Ta oli üks neist, kes oli minevikust veel kuidagi meeles püsind, mingi heleda laiguna, kui väike vinjett kooli mälestuste tuimal leheküljel. Kuid kui ammu oli see kõik olnud!

Vaheajal võttis Kobras kübara päästt ja pühkis paar korda kui kärbes kahe käega üle näo. Ja nüüd nägi Ormusson selle pää täielikku armetust.

Ta juuksed olid välja langend, mõned tuhkhallid udemed katsid seda dekadentlikku kera. Kõik oli tuhm ja ähmane, võib olla, veel enam ses kollakashallis sügisõhtu valgustuses. Üksi ta aukulangend silmad läikisid mingi rahutu eluga.

Ta pühkis nägu ja jatkas:

„Sa oled mu ära unustand — oo, ma saan sest aru. Mõistan väga hästi. Pole väärtki muud. Kuid mina olen su elu ikka silmas pidand. Ja see on jällegi arusaadav. Kõik on arusaadav. Ma olen lugend iga su rea. Võiks öelda, iga su komma on mulle tuttav. Olen sinu suur austaja."

Ta peatas sõnavoolu, et jatkata:

„Tõsi küll, on olnud sarnaseid kohti, millega ma päri pole võind olla, vabanda mind. Sa oled pisut ilus, — maailm ei ole nii ilus. Inimene on vastik loom! Ja sa kirjutad nii palju naistest, kuid kas sa ei näe, et nad polegi nii tähtsad? Nad pole tähtsad mehele. Ilma nendetagi võib läbi saada."

See mõte üllatas Ormussoni. Tal olid ka enesel samad eitavad mõtted oma toodangust. Ta vaatas imestades Kobrase otsa.

„Maailm on palju kavalam asi, kui sina tahad näha," jatkas see. „Ta on väga kavalate olevuste päralt, — ta on ühe kavala olevuse päralt. Ja see olevus on mehine, mitte naine." Ta rõhutas iseäranis viimaseid lauseid, andes neile kui erilise tähenduse. „Aga seda salatakse. See on varjul, see mõte. Ollakse kui kokku räägit, et seda mitte kõvasti öelda. Kuid kas pole sinagi seda mõelnud iseeneses? Ütle, kas pole sa, kes oled nii palju

mõtelnud, ka selle pääle mõelnud? Et see on kaval, tark ja mehine olevus?“

Ormusson tõmbus rääkijast loomusunniliselt eemale. Ta kõrval oli hull, idioot, kuis polnud ta seda kohe alguses mõistnud! Kuid see näis olevat rahulik ja hädaohutu hull, keda ei tarvitsend eriti karta.

Kui palju oli ses linnas igasuguseid degenerante ja kurjast kiusatuid! Vist kusagil kogu maailmas polnud neid nii palju kui ses vaikses pesas. Mõnel päeval näis, kui oleks pool elanikest hullumajast tulnud, linna laiali valgund, õiendades omi haledaid ja õudseid asju.

Ta oli neid näind igapäev päätänavail liikuvat, neid prohveteid, geeniusi, Opheliaid lilledega, väepäälikuid, ehit üleni kardaurahadega, tuhande-aastase riigi kuulutajad, ärisiltide ees põlvitajaid ja päikese poole palvetajaid, avaruse kartjaid või hullude sammudega ruttajaid suurvaime, juuksed lahti ning silmad lõkendamas. Nad kirjutasid salme, tegid poliitikat, jutlustasid, valitsesid riike, sõid rohtu, leinasid igavest leina, naersid lõpmatut naeru, igaüks tardund ühte poosi, hullumeelse muutmatu ilme ning kostüümiga. Ja vahel näis Ormussonile, et see linn ainult nende õnnetute pärast polnud lõpulikult neetud.

Nüüd oli ta kõrval jälle üks neist, üks uus, keda ta seni polnud näind, kes oli lohistand enese

puiestikku omast tundmatust urkast kusagil pärmivabriku taga.

„Jah, ma olen selle pääle mõelnud,“ muigas Ormusson kurvalt. „Kuid see on mulle liig sügav küsimus.“

„See on sügav küsimus!“ haaris Kobras kinni ta sõnast. „Sügav! Ma olen selle pääle palju mõelnud. Mu pää valutab vahel sest mõttest, kogu keha valutab. Aga nüüd olen ma ta saavutand. Nüüd on ta mul käes!“ Kuid siis muutis Kobras oma hõiskava hääle arglikuks sosinaks, kumardades pääd Ormussoni poole. „Aga vahel tahab ta siiski mu käest ära minna. Ma hoian teda kõigest jõust, aga ta rabeleb ja kipub minema. Ja ma kaotan ta mitmeks päevaks ära. Mõistad sa, mis tähendab, oma mõtet mitmeks päevaks ära kaotada? See on hirmus. Siis käin ma ringi, olen haige, kõik minus valutab, ja otsin teda. Kõik tahavad teda mult ära võtta ja ära peita, et ma teda avalikult ei saaks kuulutada. Kõigil pool on tema vaenlasi. — Sa arvad, et nad ei kuule, kui ma sulle sest mõttest kõnelen?“ küsis ta äkki, näidates kirikutornide poole. „Nad kuulevad. Nad tunnevad. Nad teavad. Nad on selleks kui piksevardad püsti, et mu mõtet kinni püüda, et see maailma ei purustaks. See alles oleks tulekahi! Kuid sellepärast peangi olema alati valvel ja hoidma oma mõtet.“

Ta vaikis silmapilguks, ja Ormusson ei tahtnud midagi pärida. Ta vaatles ainult oma kõrval istuja kurba, endasse süvenend nägu.

Sel silmapilgul läks neist mööda vene üliõpilane, kimp mingi looma luid kaenla all. Üliõpilasel polnud palitut, hoolimata vilust sügisilmast. Luud ta rusket särki vastu paistsid veel enam pleekind. Päälun hambad olid kaeblikult irvi.

„Luukere on surma sümbool," ütles Kobras, sest pildist ärgates. „Me kõik kanname endas surma sümbooli. Aga keegi ei mõtle selle pääle, et temas on luukere peidet. Keegi ei taha sellest kuuldagi, kuni ta sööb, joob ja armastab naisi, kes pole niisama midagi muud kui peidet luukered. Niisama on ka minu mõttega. Ta on kõigis, aga keegi ei taha seda tunnustada. Et mõista seda mõtet, selleks peab unustama kõik muu. Peab saama mungaks, kes paastub ja suretab liha. Mina olen seks saand. Ma kumardan teda tões ja vaimus."

„Kavalat olevust — ?" osatas Ormusson aimates.

„Teda ennast. Nüüd olen ma ta saavutand. Nüüd ei põgene ta minust enam. Ja kui ta varem põgenes, siis ikka ainult sellepärast, et ma ise polnud küllalt kindel. Ma polnud ise teda väärt. Ja et ma nüüd kord nii kaugel olen, siis ongi mulle sind vaja."

„Mind — ?" imestas Ormusson.

„Sind, just sind!" hüüdis Kobras välkuvail silmil, mis panid Ormussoni jahmatama. „Sa arvad, et ma sinuga ainult kogemata kokku sattusin? Hoopis mitte. Ma olen kaua sinu järele valvand. Paar korda oleksin su kätte saand, kuid siis võeti ja peideti mu mõte minult ära. Ja mis oleks mul sulle siis öelda olnud? Mis tähtsus on minul ilma selle mõtteta? Täna kõndisin ma kaua sinu järel, ja mu mõte oli minuga. Täna oleme kõik koos, sina, mina ja mu mõte!"

Ormusson tundis õuduse värinat kogu kehas ja vaatles kahklevalt ringi.

„Mis jaoks sulle siis mind vaja oleks?" küsis ta ettevaatlikult.

„Ma ütlen sulle oma mõtte, ja siis pead sina mind aitama!"

Kobras laskus seljatoe najale ja vaatas pärani silmil Ormussoni otsa, lõpetades kõneluse nagu lepinguga.

„Aga ma ei teagi ju veel su — mõtet," pomises Ormusson.

„Sa saad selle varsti teada!" hüüdis Kobras võiduröömsalt. „Kuid see on pikk lugu. See pole lihtne asi. Selles on ajalugu ja filosoofiat, moraali ning teoloogiat. Teoloogiat, kui soovid, pahupidi, kuid ometi teoloogiat. — Ma tahan sulle kõnelda uuest usust," sosistas ta, kumardades Ormussoni kõrva juure.

„Usust? Kuid sa peaksid teadma, et ma pole usklik. Mulle on iga usk vastik. Ma ei või lihtsalt rääkidagi neist aineist.“

„Jaa — aga usu ja usu vahel on vahe. Ma nimetan seda usuks, sest mul pole muud sõna. Kuid see on midagi hoopis muud. See on mõte! Kui ta esimene kord mu pääle tuli, siis kisendasin ma kui inimene, kel maa on alt tõmmat, aga õhust ei oska kinni hoida. Ja kui sinagi seda kuuled, siis ei vaata sa enam nõnda mu otsa.“

Ormussonil oli piinlik olla. Ta oleks tahtnud vabaneda sest meeletust, kuid ühtlasi hakkas teda vaevama mingi uudishimu. Ta tundis kitsikuse ja lämbumise tunnet hullu läheduses, kuid ei tahtnud ometi järsult tõusta ning minna.

Kõik viimaste päevade kibedad ja mõttetud elamused näisid saavat siin lõpuliku krooni. Oli tarvis vabatahtlikult minna mööda seda meeletuse ja mõttetuse spiraali kuni viimse võimaluseni.

„Jutusta siis,“ ütles Ormusson alistudes.

„Sa ütled, jutusta. Kuid kuis saab mõtet jutustada? Mõtteid tahaksin ma edasi anda, — mõtteid, tundmusi, teadvust, mitte sõnu! Kuid kõik, mis inimene räägib, on sõnad. Mu mõte rabeleb minus, ja kui ma ta sõnusse saan, siis pole ta enam minu mõte.“

Ta peatus jälle, otsekui kogudes ennast.

„Vaata,“ ütles ta, „sa nägid meest, kes läks mööda luudega. Luis on sügav tarkus. Luud on traadid, mis hoiavad mõtetki püsti. Mollusk ei mõtle, olgugi et elab. Aga mulle näib, et muumia mõtleb, kuigi on surnud. Aga milline mõte võib liikuda tühjas, pleekind pääluus, mida ei sega ajude pehme sodi! Mitte viina ei jooda pääluukarikast, vaid filosoofiat. Minagi tahaksin väljendada oma mõtte meelsamini alles siis, kui mu liha on keedet luilt ühes Dschingiskhaani neljastkümnest katlast.“

„Siis pole enam kõneandi,“ muigas Ormusson.

„On! See on silmakoopais, hambais, lõualuis.“

„Kuid, lõpulikult, siis pole sulle sest enam mingit kasu.“

„Jah, see'p see on, kasu pole. Kuid mis kasu on mul sest praegugi? Vahel mõtlen: kas pole see kõik ainult tühi töö ja vaimu närimine? Kuid siis tunnen jälle: ei, sa pead, sulle on see usaldet, ära varja küünalt vaka all. Ja,“ ta painutas hääle sosinaks, „täna öösel ilmus ta mulle jälle ise ja ütles: mine ja kuuluta mind, mine, kas sind või kividega surnuks heidetaks!“

„Kes?“ küsis Ormusson värisedes.

„Tema Ise, Saatan, Beltsebub, Kurat,“ lausus Kobras pikkamööda ja pühalikult. „Mine ja kuuluta mind, ütles ta, sea jalule õigus, mida seni on tallat, ehita üles ohvrialtarid, mis on laiali pillat, kuuluta

mu nime kõigile, kes elavad maa pääl, maa all ja lendavad õhus. Minu aeg on tulnud, minu riik on lähedal. Maailm on küps, maailm januneb mu järele, aeg on mul tulla. Algades sest suurest võitlusest kaaoses, mil tõmmati vôlts piirid valguse, õiguse ja vooruse vahele, mil pääsis inimteadvuses võidule mu Vend, pole ilm veel iial nõnda valmis olnud mu vastuvõtuks kui praegu. Vaata mere põhja: sääl liigub terasinimene klaassilmega ja luurab ringi. Vaata õhku: sääl lendab tiivinimene ning piilub alla. Nad otsivad mind. Kõik inimese tarkus ahastab mu järele. Kunst, filosoofia, isegi usk, jah, isegi usk on mulle teed teind. Vanade templite müürid on õõnistet tühjaks. Tuleb suur päev, mil nad mürisevad põrmuks. Ja see on minu päev! Mine ja kuuluta seda! — Ja mul ei jäänd muud üle, kui teha teoks, mille pääle olen mõelnud nii palju."

Ta pühkis palet ja jatkas rahulikumalt, otsekui ettekavatset esitust:

„Kuula siis nüüd minu mõtet. See algab kaugelt pääle. Kuid ta on selge, nagu võib olla selge ainult tõde ise.

„Kas pole sa mõelnud kunagi õieti järele inimese ja ta Kuradi ning Jumala vahekorra üle? Kas pole sa tähele pannud, et iga rahvas ja isik loob ainult oma enese hinge ulatuse ja mõttekujutuse järele endale Kuradi ning Jumala? Mida toore-

vaimulisem inimene, seda toorem tema Kurat ja Jumal. Mida komplitseeritum inimhing, seda komplitseeritumad ka tema ülemad geeniused. Seda mööda, kuis muutub inimpsüühika, muutuvad ka need, ütleme jumalad antiik-mõttes: evolutsioneeruvad, materialiseeruvad, idealiseeruvad ja abstraheeruvad vahel nõnda, et saavad peaaegu olematuiks. Kuid see puutub ainult nende mõistmismetoodi, ega mitte nende olemusse endasse. Kõige päält puutub see Kuradi ja Jumala rahvuslikku ilmesse. Ja see on minu mõtte üks tähtsamaist alustest.

„Me teame, et jumaluse omadused on esinend kord erijumalate kujul, lahutet mitme jumala vahel. Need olid spetsialistid-jumalad sõja, armastuse, kunsti või mõne elukutse jaoks. Nad tegutsesid omal kitsal kutsealal ja võisid sattuda isegi vastollu teise jumalaga. Nii oli Egüptis, Greekas, Roomas. Alles juutide juures ühinesid need erikutsete edustajad ühes kollektiivses Jumalas. See oli suur allaheitja ja ühteliitja, monarkist ning tsentralist, suur jumalate autonoomia hävitaja. Muinasjutu järele virutas ta oma ainsa Võistleja, kes jumalate kodusõjas nähtavasti veel ellu jäänd, troonilt alla sügavusse.

„Kuid see ainuvalitsejaks tõusnud Jumal oli ikkagi ainult rahvuslik Jumal. Tema ulatuse määrasid rahvuse piirid. Ta õnnistus küündis ainult üle

ühe rahva, väljaspool seda oli ta ainult kuri Jumal, kui soovid, Saatan.

„Kuid paarituhande aasta eest hakkas juutide ainujumala usk üle maailma veerema. See oli nagu batsill, mis sõi läbi teiste jumalate lihaksed. Juutide rahvuslik Jumal muutus rahvusvaheliseks, tema psüühika kosmopoliitiliseks. Kuid sellega kaotas ta ka kõik teravalt-rahvuslikud tunnused, ta nägu tõulise ilme, ta karakter puhta kontuuri. Ta polnud enam indiviid, vaid mingi karakteritu, kohatu ja nimetu olevus. Suure visadusega püüdis ta veel sarnasenagi alles hoida omi rahvuslikke vorme. Siirias tantsisid naised kristlikes templites tema auks ja Abessiinias liitus ta lähedalt endiste usujäänustega. Alles katolitsismi täielik võit määras lõpulikult tema ilmetu ja vormitu olevuse.

„See rahvusvahelik Jumal sündis enne, kui oli sündind rahvusvahelik hingeelu — ja see oli tema õnnetus. Ta kaotas orgaanilise sideme oma austajatega. Ta polnud enam luu rahva luust ega liha tema lihast. Terveid rahvaid võis surra, ilma et see Jumala olemusse oleks kuidagi mõjund. Kuid kuis oleks võind surra juudi rahvas ja tema Jumal siiski ellu jääda! Juba Nietzsche — loe teda, ta on mu eelkäija! — juba Nietzsche osutas, et Jumal kosmopoliitiliseks saades tingimata degenereerub. Tema tõug halveneb, tema stiil tumeneb, sest ta koosneb

paljuist stiilest. Ta on nagu tõlkekirjandus — see kõigisse keeltesse ja meeltesse tõlgit Jumal. Tema temperament lõdveneb, tema agressiivsus loidub, sest tal pole võistlejaid. Ta ei toeta enam ühtki rahvast eriti, sest tal pole oma rahvast. Ja kui meeletu on see, kui vaenulikud rahvad paluvad ühelt ning samalt Jumalalt endale sõjaõnne!

„Ja ometi, nii pea kui lõdvenes Rooma kultuuri ja katolitsismi assimileeriv mõju, hakkas seegi üldjumal võtma rahvuslikke värvinguid. Sünnivad rahvuslikud kirikud ja lahkkonnad. Suured euroopa tõud on loond enesele igaüks oma rahvusliku ristiusu, mida ainult piibli kivine traditsioon takistab lõpulikult erinemast. Veel enam, katolitsismis eneseski on jumalus purunemas tuhandeks kohalikuks ja eri ülesandega pühimuseks.

„Ainult väikerahvad, kel on puudund poliitiline ja kultuuriline iseseisvus, pole võind iial anda oma Jumalale rahvuslikku ilmet. Nad pidid laenama nii maapäälse kui taevase ülemuse. Neil polnud kummagi kohta midagi ütlemist.

„Ristiusu vastuvõtt näis olevat kõigil pool paratamatu. Paganust ei võind päästa enam miski jõud. Ristiusku nõudis aja vaim. Ka meie, eestlased, poleks sest karikast varem või hiljem pääsnud. Ta oli teatud tingimustes vahest isegi tarvilik. Ja kahtlemata oleksid vanad eestlased kord vabataht-

likult, ka ilma ristirüütlite sunnita, ristiusu vastu võtnud. Nad oleksid seda teind küll hiljem. Võib olla, mitte enne 1400. aastat, võib olla, veelgi hiljem. Ideaalseis tingimusis oleks see olnud igatahes mingi kompromiss paganuse ja ristiusu vahel, kus vanad ja uued müüdid oleksid põimund ühte, mingi paganlik kristlus; halvemalgi puhul oleks sündind vähemalt täielikult iseseisev kristlik kirik, nagu jällegi Abessiinias. Igatahes oleks selle usu Jumalas peegeldund täiesti rahvuslik hingeelu.

„Kuid õnnetuseks suruti meile ristiusk pääle liig suure jõulise ülivõimuga. Me saime muutmatult võõra usu ja Jumala. Visalt püüdis kogu meie keskaeg hoida alles paganust, eraldi ristiusust, kuid nende kompromissist ei tulnud midagi välja. Kui hiljem sakslased oma Jumala suhtes ette võtsid revideeringu ja selle olemust oma laadi järele pisut muutsid, siis tõid nad viimase sel kujul ka meile. See on reformatsiooni aegse Saksamaa väikekodanluse Jumal, kes hiljem enam palju pole edenend. Meie kirik pole olnud iial rahvakirik ja rahval pole olnud iial mingit mõju Jumala tüübi loomisse. Herraste kirik, herraste Jumal. — Kuulad se mind, Ormusson?“ küsis Kobras, äkki kui ärgates oma kõnest. „Saad sa minust aru?“

„Jah,“ vastas Ormusson võpatades. „See on selge.“

„Kuid mis ei õnnestand ühel pool, õnnestas ometi teisal," jatkas Kobras, nüüd aga juba madalamal häälel, poolsosinal. „See sündis Jumala vastandi, Kuradiga. Jumalast on eemal püsind rahva loov vaim, ja Jumal on eemal püsind rahvast. Kõik meie rahva usulisloovad instinktid on pöördund Kuradi olevuse poole. Ja siin on nad ka midagi korda saatnud.

„Huvitav, et ainujumala usk pole kunagi nõudnud ainukuradi usku. Monodemonism pole olnud iial ühegi usu tingimuseks, kuigi see ristiusus peaks loogiliselt nii olema. Hoopis selle vastu, kirik on ikka rõhku pannud kuradite paljusse ja mitmekesidusse. Tead sa, kui palju elab demonoloogi Bodinuse järele põrgus saatanaid? 72 kurjuse vürsti ja 7.405.926 vähemat kuradit mitmesuguses aukraadis! See on rikkalik kogu, mille vastu polnud kirikul midagi öelda. Veel vähem tahtis kirik takistada rahva fantaasiat sel alal. Hoopis selle vastu. Ta toetas oma poolt iga algatust ses sihis. Mida rohkem, mida koledamad kuradid, seda parem! Seda rohkem oli tarvis kiriku abi!

„Eriti on meie rahvas oma jõudu näidand Kuradi hingeolemuse uurimisel. Kahjuks sündis see kõige tooremal orjaajal ja ümbruses, kus me ei või nõudagi peenemat ning valitumat mõttetööd. Kuid tähtis polegi saavutus, vaid tendents. Võib

arvata, et meie keskaegses kuratluse harrastuses veel vana šamanism edasi areneb. Ainult ses harus kujunes mingi kompromiss endise ja uue usu vahel, sest et siin kirik nii valjult ei valvand. Loe meie rahvaluulet, ja sa näed! Millised kogud vanapagana, tondi ja krati jutte! Mis võiks kristlik rahvaluule asetada selle kõrvale! Rahval on Kuradi nimetuseks tosin nimi. Mis leidub Jumala kohta pääle ametlikkude, kiriku antud nimede! Millise intiimi hellusega on liikund rahva fantaasia Kuradi isiku ümber! Ta teab, et mitte ainult inimesel pole hää üksi olla, vaid ka Kuradil. Nii näeme Saaremaa juttudes, et Kuradilgi on naine. Selle madonna nimi on Babiloona. Ja sel perekonnal on poeg, kelle nimi Kurit. Me oleme loond kuradeid, keda pole tarviski usule. Me oleme neid varieerind, leidnud nende hulgas lõbusaid, robuste, inimlikult huvitavaid indiviide. Me oleme nendesse suhtund psükoloogiliselt, asetand nad kohalikesse oludesse, kuna vahekord Jumalaga on külm-ametlik, väljaspool aega ning ruumi. See on lopsakas, iialgi tühjendamatu fantaasia, mis avaldub meie kuratluse harrastuses. Eesti rahvas tarvitab igapäevases elus kümme korda enam Kuradi kui Jumala nime. Kui me Jumala järele otsustades oleme kristlased, siis oleme oma kuradite valgusel täiesti satanistid. Ja me peame oma rahva fantaasia tendentsi

Kuradi poole täielikult ekspluateerima. — Saad sa minust aru?“ hüüdis Kobras kirglikul sosinal. „Mõistad sa mind? — Ei, sa ei saa minust aru. Aga lase ma seletan. Ma ei väsi iial seda seletades. Selles on koos kogu mu mõtte sügavus. Ja kui sa seda ei mõista, siis ei mõista sa minus midagi.

„Mitte sellest Kuradist ei kõnele ma, keda tunneme seni ristiusu ja algelise rahvaluule kaudu. Ma kõnelen ainult tendentsist, mis avaldub viimastes. Olen ikka tunnud lugupidamist selle geniaalse idee vastu, juba siis, kui olin alles pime ja mu silmad sõgedad. Juba lapsena meeldis ta mulle usuõpetuses ja jumalateenistusel enam kui ükski muu mõte. Ma olin kui see näkist saand naine, kes kirikus nägi, kuidas Kurat suikujate nimi kirjutas hobuse nahale, nahka hammastega venitas ja pääd vastu müüri peksis. Siis naersin ma, sest olin alles sõge! Tema üle mõtiskelles kasvatasin hiljem oma fantaasiat ja harjutasin end aatelisele mõttetööle. Milliseid horitsonte on avand tema geenius mulle! Ta on minus äratand arusaamist teaduse ja kunsti vastu, sest kõik teadus ning kunst on kuratlik. Ja seda kõike mõistsin ma juba siis, kui mul polnud veel oma mõtet. Ta on minusse istutand kalduvusi kuratlikku meditatsiooni ja õpetand vaatlema maailma ning olemasolu hoopis teiste silma-

dega. Aastate jooksul on mu huvi ta vastu paisund intiimiks sõpruseks. Ja ma võin tunnistada hooplemata, et tunnen Kuradit isiklikult mitmes ja mitmes olemisvormis. Usu mind, nii on mu teated ta kohta kõige otsekohesemast allikast! Ja nüüd tean ma, et kõik, mis on minus, on pärit temalt, temas mina elan ja temas mina suren. Mõtle siis järele sinagi!

„On just tähtis, et Kurat pole saand rahvuslikust olevusest rahvusvaheliseks. Kuid ühtlasi pole ta omandand ka ühegi rahva juures kindlalt fikseerit kuju. Ta pole kollektiivne, vaid individuaalne nähtus. Tema olemus pole kivinend üheski dogmas, üheski kanoonis. Ükski Augsburgi usutunnistus ei määra täpselt tema piirjooni. Ja ta ei nõuagi üldsunduslikku katekismust. Talle on küllalt ainult meeleolust. Mitte kristlikku usutunnistust, vaid kuratlikku hardust!

„Kõik, mis tema üle kirjutet, on enam-vähem isikuline, olgu siis herra Miltoni igavad lood või pappide vaimuvaesed pamfletid. Võib koguni öelda, et kirjeldades tema omadusi on oldud liig fantastiline. On liialdet Kuradile kõige mõnitavamas mõttes. Ja see pole ime, sest seni on tema üle kirjutand ainult vaenlased! On oldud lihtsalt tendentsiline, ühekülgne ja ülekohtune, omakasupüüdest ning orjalisest alandusest Jumala ees. Temale, keda on peetud

vaenu ja vale isaks, on kõige vähem saand osaks armastust ning õiglust. Kuula, ma küsin sinult, kas on ühegi kristlase ligimese armastus ulatund Kuradi armastamiseni? Ja ometi on ta meile rohkem kui ligimene. Vahest ainult Kaukasuse kainiidid on tema eest Jumalat palund, teda sellega õieti alandades. Millistesse vastikutesse asjadesse on kistud Kuradit, milles kõiges on teda süüdistet! Teda on kasutet kõige närusemate patukeste vabandamiseks. Ta on säälgi pidand olema süüdlane, kus pole kedagi süüdlast pääle armetu inimese enese. Nagu huvitaks Kuradit tõesti igaüht kiusata! Oh ei, inimene pakub talle üldiselt õieti vähe huvitust. Tal on enesega küllaltki tegemist. Tal on selleks liig hää maitse, et joosta iga pahelise järele. Kui tal vahel leidub inimese vastu armastavat tähelepanu, siis ainult nende puhul, kellest Goethe ütleb:

„Und hätt' er sich dem Teufel nicht ergeben,
Er müsste doch zu Grunde geh'n!"

Kobras haaris Ormussoni käest kinni. Ta käsi hõõgus, ta silmad sätendasid läbi kasvava hämaruse, kui ta sosistas:

„Kuid kõik ülekohus ei tähenda Kuradi kohta midagi. Ta on seda ignoreerind. Ta on sellesse pöörand vähe tähelepanu. Kuna Jumal enese kind-

late piiridega on ümbritsend ja igaüht nende muutmise eest kõige valjemalt nuhtleb, siis on Kurat salliv ning häätahtlik. Ta ei takista kellegi fantaasiat. Ta alistub sellele kui inimlikule nõrkusele. Ta ei kaitse armukadedalt oma olemuse vorme. Ta lepib selle vormiga, mida suudab talle anda igaühe fantaasia. Ta rõõmustab igast tõelisest püüdest ja hääst soovist. Ta on armulik ja pikameelne. Ta ei tungi enese isikuga pääle. Ta ootab kannatlikult. Ta ei janune avalikku austust. Kui harva leiab ta tunnustust rahva geeniusena! Kuid ta ei pane seda pahaks. Ta teab, et inimene on nõrk ja unustaja. Ta mõistab just sellepärast nii hästi inimest, et temas endas on nii palju inimlikku. Ta tunneb inimese nõrkusi ja pahesid, kuid ei tee neist suurt numbrit nagu Jumal. Ta koguni toetab ja kaitseb inimest neis nõrkustes. Ta ei hooli õnnelikest, vooruslikest ja häist. Oh, need saavad tematagi läbi. Kuid ta mõistab nii hästi koormatuid ja tagakiusatuid. Sest ka tema on pidand kandma sedasama saatust. Ta pole asetand oma ainsusprobleemi inimesele kunagi teravalt ja kategooriliselt. Ta lepib, et teda kumardetakse tuhandes teisendis, et ta on üldsuse teadvuses alles greeka jumalate seisukorras. Kuid ta ei kannata selle all, ta ei võistle, tal pole sallimatut egoismi nagu kristlikul Jumalal.

See pole talle tähtis! Jah, ta ei vihasta sellegi üle, kui inimene isegi tema olemasolus kahtleb. Oh, ta tunneb ise nii hästi seda kõike söövat kahkluse mürki. Ta jätab isegi selle võimaluse inimesele vabaks. Ja, lõpulikult, see ei mõju ju ometi tema absoluutsesse olemasollu. Kuid veel enam! On võimalik, et ta on ainult tema enese ettekujutuse vili. Ja see oleks tema kõige imeväärsem omadus. Millist aukartust peab äratama tahtevõim, mis on loond tahtja enesegi! Mitte maailm nagu kujutlus ja tahe, vaid kujutlus ning tahe kui maailm. Too vana hull filosoof, kelle sapine pilk ringles maailmas, hakkas aimama asjade tõelist väärtust. Ta aimas, ta aimas, aga ei usaldand seda öelda..."

Oli läind hämaraks. Vilu tuuling tõmbas paar korda läbi raagus puude. Oksad kõikusid kõledalt ja kriiksuvalt. Mõned mustad lehed keerlesid istujate jalge ees ja jäid siis liikumata maha.

Aga Kobras rääkis. Ta oli joovastuses. Ta kõneles kui unes. Ta haaris aegajalt Ormussoni kätest kinni, vahtis omil hullumeelse silmil ta näkku ning sosistas hingeldades.

Ja Ormusson oli andund ta voolavate sõnade mõjule. Ta ei püüdnudki sest enam vabaneda. Ta tundis ainult miskisugust kehalist ja vaimlist painet. Igalt poolt piiras teda hullu meeletus. See tõusis raagus puist, ähmaselt paistvast linna rägastikust

ja süngest taevarannast. Ning idioodi hääl kostis ta kõrvus veel ainult kui nõrk mänguriist ses hulluse orkestris.

„On suur vale valitsend maailma juba aastatuhanded," kähistas Kobras. „See on võlts käsitusviis Kuradist. Tingimused selle arenemiseks on olnud kõige ebakohasemad. Kunst ja filosoofia on jumalat idealiseerind, peenendand, süvendand. Kuradist pole keegi hoolind! Keskaegne inimene oli selleks liig toores, et mõista Kuradi peent olemust. Ta oli metslane, kes maitses inkvisitsioonist ja piinapingist. Ja ta kujutles enesele Kuradit samasuguse metslasena. Luterus, kel olid mõnesugused kavatsused usu uuendamiseks, ei leidnud Kuradi suhtes midagi vaimurikkamat, kui virutada temasse vulgäärilt tindipotiga. Milline naiivsus! Kurat on siiamaale ainult keskaeg. Ta on Dante Inferno ja Piisa Campo Santo fresko. Neis oludes ei võind ta edeneda. See polnud tema aeg. Ta hoidis alles oma individuaalse je sellega ka hingeelulise olemasolu, kuna Jumal rahvusvaheliseks ja üldiseks saades ka hingeeluliselt õõnsaks muutus. Kurat ootas paremaid, ilusamaid, lootuslikumaid aegu! Nüüd on ka temasse puutumas filosoofiline mõte. Temagi tuleb vabastada skolastikast. Temagi suhtes tuleb toime panna reformatsioon, mis väärt tõesti meie aega. Ja kui ta nüüd lõppeks saab

universaalseks, siis leiab ta eest tõelise kosmopoliitilise inimese kosmopoliitilise psüühikaga. Nüüd alles võib algada pandemonismi suur kuldne aeg!

„On tarvis peent ja sügavat hinge selle mõtte mõistmiseks. Jumal on suure karja Jumal, tema riik on vaimust vaeste päralt. Mitte nende hulgast ei leia Kurat enesele tõelisi mõistjaid ja imetlejaid! Tema kogudus koosneb mõtlejaist, uurijaist, otsijaist. Need on lähedal temale ja tema nendele. Neid ühendab see elu mürgine janu, igatsuse ja kahkluse leek, mille mõistmiseni ei ulatu iial need, kes kolm tundi nädalas kirikus magavad. Kurat on selleks liig hingeline ja elastiline mõiste, et mitte kannatada praeguse materialistliku ning väikekodanlise mõtlemisviisi all. Tema traagiline poos on aristokraatlik. Mõista seda, ja sa mõistad minu mõtet!

„Jatkub Kuradi sügav, segamatu meditatsioon, kesk avarust ja hääletust. Jumal lõi ilma ja jäi magama. Kurat lõi ilma ning jäi mõtlema. Ta seisukoht oma mitmesuguste kehastuste vastu, ta olemuse seisukoht olevuste vastu — selle üle mõtleb ta. Leida kokkukõla enese olemuse ja olevuse vahel, see on olnud ta püüd igavesest ajast. Ah, temagi on igatsend lõpulikku vormi nagu Jumal. Temagi on janunend absoluudi järele, kuid seda iseeneses ega mitte inimese kujutluses nagu Jumal. Ka temagi oleks

tahtnud lõpetada rännakut ühest vormist teise, kuid tema nõuded on suuremad kui Jumalal. Tal on olnud lugematuid juhuseid meelemuutmiseks, et esineda uuesti Jumala kõrval selle vennana. Kuid kas selleks algas ta kord oma iseseisvat olemasolu, oma suurt languse müsteeriumi! Tema õilis auahnus käib suurema pääle. Tema unistuseks on, lõpetades kord oma individuaalset olemasolu saada üldiseks, eraldumatuks kuratlikuks absoluudiks. Kuid see peaks olema midagi täiuslikumat kui Jumal. Ta peaks sisaldama kõiki hää ja kurjuse pooli, esitama kõiki pahe ja vooruse tendentse ühel hoobil. Hää- ja kurjatundmise puu on olnud alati tema sümbool. Ja kord tuleb see sünteesi päev!

„Selle juures jätkem mõte, nagu oleks Kurat kunagi olnud taevas Jumala ingel või vasall. Ei, see on vale. Isiklikult saadud teadete põhjal võin kinnitada, et see on vale. Kurat pole iial sõdind Jumala vastu. Tal pole mõttessegi tulnud Jumalat tõsiselt võtta. Oh, tal on liig palju tegemist iseendaga! Ta on näind kõike nagu läbi viirastuse loori, ja nii on Jumalgi paistnud talle tihti ainult unistusena. Ning ses kahkluse nebuloosas on ta mõte tihenend, selle uduspiraalid koomale kiskund, ikka tihedamaks, nagu laotuse munarebu, millest peab sündima kord päikene. Ja lõppeks, kui on

tõusnud ta mõttepinevus kõrgeimale tipule, sünnib sest kiirgav valgus-ookean, nagu sünnib piksepilvis elektri tulimeri!“

Kobras lõõtsutas vaimustusest. Ta oli üles tõusnud, kumaras Ormussoni poole. Ta kähises:

„Ja nüüd ütlen ma sulle oma mõtte: me asutame uue usu, uue religiooni, uue kiriku. See oleks Saatana Kirik. Tahad sa? Tahad sa?“

„Mina?“ pomises Ormusson kui unest ärgates. „Mis peaksin mina siin tegema?“

„Sina? Sina oled prohvet. Sina oled, kes hüüab sõna maailma nagu tuleleegi. Sina teed imesid, et nad usuksid. Sind nad kuulaksid. Sind — kui nad kedagi kuulavad.“

„Ei,“ raputas Ormusson pääd. „See oleks sinu teha. Sina oled tulnud sellele mõttele, sina pead ta ka teostama.“

„Oh, ei ole minul sõnu hulga ees kõnelemiseks!“ ahastas Kobras.

„Siis kirjuta.“

„Kas arvad, et ma pole seda teind? Vaata, vaata!“ hüüdis ta, kõigist taskutest paberikimpusid välja kiskudes. „Vaata, siin olen ma kõik kirja pannud, mis olen mõtelnud nädalate, kuude, aastate kaupa. Olen algand ikka uuesti ja uuesti, jätnud pooleli ja algand jällegi. Siin on mu teos, mille nimi on „Kuradi apoloogia“. Ainult sellepärast

polegi ma enam kaotand oma mõtet, et olen ta kirja pannud. — Kuid mitte nii ei peaks see olema!" õhkas ta. „Mitte niiviisi ei tuleks seda kirjutada. Tulisõnu oleks tarvis! Välktähti oleks vaja! Kuid mul pole neid. Mina olen vaene. Minu mõte ei jookse ja sõna ei lenda. Seda peaksid sina tegema. Ja sina oskad. Sind ustakse. Sina pole hull, nagu nad mulle on öelnud."

„Hull? On nad seda sulle öelnud?"

Kobras nikutas kurvalt pääd.

„On. — Kuid ma pole ometi mitte hull. Ainult see mõte teeb mu meeletuks. Kuid milline mõte ongi see! Mõistus pimeneb, kui ta pääle mõtled! — Tahad sa mind aidata?"

„Ei!" vastas Ormusson, end otsekui millestki vabastades.

„Sa ei taha! Sa ei taha!" hoigas Kobras meeleheites. Ta langes uuesti pingile ja vaikis silmapilgu. Siis haaris ta Ormussoni käe ja hakkas jälle kirglikult rääkima: „Kuula, see polnud veel mu mõtte viimne piir. See ulatub kaugemale. Selle viimist piiri ei näe ma isegi. See kaob mu ees ääretusse, mille poole ma jooksen, iialgi pärale jõudmata. Aga kuula, kuula, nii kaugele kui mina näen!

„Mäletad veel Jumala evolutsiooni paljujumalate teenistusest rahvusliku ainujumala kaudu rah-

vusvahelise üldjumalani? Seda teed käib ka minu Jumalkuradi võidukäik! Nagu Jahve sai juutide rahvuslikuks ainujumalaks, nii saab Kurat kord rahvuslikuks eesti jumalaks. Tema on see, kes annab meile jõudu, kes kasvatab murdumatuks meie mõistuse ja käsivarre. Mõistad sa seda unistust? Kuid siis, kui ta on võtnud kuju meie hinge järele, kui ta on saand indiviidiks, kui on eland läbi selle arengu, mis tegi Jahve iisraeli rahva keskel, — siis hakkab ta tungima väljapoole meie rahvuse piire. Mõistad sa nüüd, mis ma mõtlen? Ulatub su pilk üle selle perspektiivi? Mõtle, meie ees on lahti maailm, meid juhib tulesammas kõrves, me oleme messiase-rahvas, meie hulgas sünnib uus Jumal, kes pärib maailma! Oh, mu ajud sulavad kuumusest, ainult mõeldeski seda!

„Mäletad, samal kohal, kus istume praegu, unistasime poisikestena nii tihti eesti rahvuse tulevikust. Me olime vaimustet, me lõkendasime, meie plaanidel polnud piire, me vaatasime alla linna pääle ja tundsime: see on m e i e linn, selle ümber laiub m e i e maa, kus elab m e i e rahvas. M e i e r a h - v a s! Milline tundmus valdas südame! Kuid me olime kui juudid Egüpti orjapõlves, võõra voli all, sest meil polnud jõudu ja meil polnud ühendavat aadet. Nüüd olen ma selle leidnud. Mõtle, see on meie kultuur, mis veereb kulutulena üle maailma.

See pisuke maa on kord kui väike Palestiina, mille paigad on pühad. See jõgi sääl all on kui Jordan, mida tullakse vaatama kaugeilt mailt. Eesti rahva senine ajalugu oleks kõigile tuleviku rahvastele vanaks testamendiks. Ei iial pole olnud pääle juutide ühegi rahva saatus sarnane kui meie oma!

„Kui sina aga tahaksid! Kui sina aga tahaksid! Ma kumardaksin sind. Ma ei tahaks midagi olla sinu kõrval. Ma oleksin su alandlik Ristija Johannes või, kui tahad, Ristija Juudas. Ma oleksin kui vari su kõrval, ainult sina oleksid ja mina poleks midagi. — Tahad sa?“

„Ei!“ hüüdis Ormusson järsku üles hüpates. „Kui ma hulluks pean minema, siis luba mul teha seda vähemalt oma retsepti järele! Ja miks kiusad sa mind? Miks ei pööra sa mõne teise poole, keda need asjad rohkem huvitavad?“

„Või pole ma pöörand!“ sosistas Kobras kurvalt. „Kuid mis on sest kasu? Ma püüdsin alguses ise teha propagandat. Ma esinesin igasuguseil koosolekuil ja kõnelesin, tõsi küll, peidet kujul sest mõttest. Ma esinesin kirjanduse seltsi aastakoosolekul, kuid viis liiget, kes olid koos, valisid mu ettepaneku läbivaatamiseks ainult seitsmeliikmelise kommisjoni, kes ei tulnud iial kokku. Ma rääkisin põllumeeste seltsis, kuid sääl kahtlusteti mind sotsialistiks; ja majaomanikkude seltsis polnud keegi

ristiusustki midagi kuulnud. Siis tahtsin ma oma „Kuradi apoloogiat“ välja anda; üks kirjastus kuulutaski seda kolm aastat, kuid ei annud ometi välja. Siis pöörsin ühe suure päevalehe toimetaja poole, et selgitada talle oma mõtte rahvuslikku tähtsust ja paluda temalt kaasabi, kuid ta ei kuuland mind lõpuni, vaid ütles: kuulge noormees, kas te ei rakendaks oma jõudu mõnesse tegelikku tõhe? Siis pöörsin veel ühe usundeist huvitet doktori poole, kuid ta vastas kõigisse mu seletustesse: jaa, kui te Lembitu usu kohta võiksite selgust saada... Nii võeti mind vastu. Sina olid mu viimne lootus. Mis pean ma nüüd tegema?“

Kobrase hääl oli kurb ja katkeline. Ta oli väsind suurest mõtte ja keha pingutusest. Ta mõtted kippusid seginema ja ta kõneles juba kogeldes. Lõppeks vaikis ta täiesti.

Nad seisid üksi pimedas puude all. Linn mustas. Sääl süttisid tuled. Nad olid kui kuristiku ees, mille põhjas vilkusid otsekui jaaniussikesed. Oli õudne ja üksik.

Ormusson vabises närvipingutusest. Ta oli kuuland lõpuni oma uudishimu ja rahuldand võikuse tarbe. Nüüd oleks ta tahtnud minna, valgusse, inimeste hulka — isegi nende inimeste hulka, kes askeldasid sääl all. Oh, oli nii umbne, nii pööritav, nii karmune selle hullu seltsis!

Kuid ta ei pääsnud kuhugi. Ta teadis, nii pea kui ta liigutaks, algaks hull jälle oma kõnet. Ainult võidujooks oleks teda vahest veel päästnud.

Kuid kui nad sääl nõnda seisid, läks üks vastuseisva torni akendest valgeks ja hele tuli heitis ka mäe rinnakule laia, hämara valgusjoone. Ja samal silmapilgul nägid seisjad, kuis äsjane üliõplane kahe pimedusmüüri vahel neile jälle aeglasel sammul lähenes, kondid endiselt kaenlas. Ta kergitas mütsi ja lausus Ormussonile:

„Seltsimees, kas te ei sooviks ahvi luid osta?"

„Ahvi luid?!" üllatus Ormusson.

„Hääd luud," elustus pakkuja. „Puhastverd *Pithecia Satanas*. Kinnitan teile, täielik kompleks. Ainult viimne sabalüli puudub."

„Aga mis ma nendega teeksin?" imestas Ormusson.

„Teie pole zooloog? Kahju. Aga jumala eest, hää skelett. Ei raatsiks, kuid raha puudusel pean ära müüma."

„Kahjuks — pole tarvis."

„Aga ehk ostaksite siiski? Kingiksite mõnele tuttavale, või mälestuseks enesele? Ah?"

„Ei."

Akki sosistas Kobras:

„Osta nad siiski ära."

„Aga mis jaoks, taevas hoidku?"

„Kingi — nad — mulle," pomises idioot. „Ma riputaksin seinale krutsifiksina. Rist mul on, aga Kristust pole."

Ormusson kahmas ruttu rahakukru ja maksis nõutud summa. Kuid sel silmapilgul, kui Kobras luid üliõpilaselt vastu võttis, hüppas Ormusson valgusjoonest välja ja kadus pimedasse puiestikku.

Oli sünge sügisöö, põhjatu ja mõttetu kui ürgkaaos. Igalt poolt tõusid varjud nagu meeletuse fantastilised kehastused. Ja nendesse näisid laiali valguvat inimese viimsedki loogilised mõtted.

2

Ormusson jooksis lõõtsutades oma korteri trepist üles. Teisel korral polnud mingit eeskoda, trepp lõppes otse ukse taga. Näis, nagu oleks ta jatkund ka teispool ust. Uks oli ainult kui lukustet vahesein ühtsoodu tõusvate treppide reas. Ja ees oli lõõtsutav jooks ikka edasi, mööda lõpmatuid treppe, uute lukustet vahejaamade kaudu...

Ormusson tõmbas taskust võtme, leidis kobades lukuaugu, avas ukse ja poetas enese lapiti sisse. Kuid siis pöördus ta ruttu, pistis võtme uuesti lukku ja käänas riivi ette. Ühendus teda jälgiva välishullusega oli katkend. See aigutas kaevuna tema taga.

Ta viskas sügisniiskusest raske kaabu ja palitu varna ning süütas tule. Lamp laual kumas kui koit üle mustava mööbli, raamatute ja piltide. Siis tõmbas Ormusson eesriided akendele, ja üks kuubus sügisöisest avarusest oli eraldet ning täidet kaitsva valgusega.

Ormusson peatus kesk tuba. Oli imelik pärast kõike seda veel midagi teha, liigutada end paremale või pahemale poole, astuda või istuda. Võis ainult olla veel ja imestada jubedalt.

Kõik näis silmapilguks tühine. Miski suur oli temast üle veerend, olgugi ainult suur hullus. Pool linna on leekides, — peab ta veel muretsema markide kollektsiooni eest?! Kaua aja takka oli ta näind jälle suurt mõttekirge, ja kuigi see tõusis hullumaja kohalt, — see oli mõte ning kirg! Mis maksis selle kõrval markide kollektsioon!

Ormusson viskus sohvale, kukal vastu üht seljatoe nurka, lakkkingade kannad teise nurga kohal põrandal. Ta keha oli põiki üle veriruske mööblitüki, raskelt ja järsult. Eemal põles lamp, ümbritset valguse kollaka oreooliga.

Ta oli tüki aega täiesti mõtteta. Tundis ainult seda närvide leegitsemist, mis oli äratand temas hull. Hirm lahtus lukustet uste taga, üksi iseenese seltsis. Jäi ainult see tormava mõtte tulijoon, mis

tõmmat läbi särisevate närvide. Ta nautis sellest mõne aja kui oopiumi suitsetaja.

Avanesid pahupidi paradiisid — hullude, küürakate, kääbustega. Paistis pandemoonium, mida valvas väravail kaks musta paposileeni, kandes kui kariatiidid turjal uute väärtuste koormat. Mingi Šamaani-nägemused põdranahast telgi suul, — möödusid kahekümne küüraga mõttekaamlid. Oli hää vaadelda seda rongikäiku — ise ilma mõtteta, ilma igatsuseta...

Tüdimus, mis oli seni vindund spleenina, oli muutund leegitsevaks. Nii kaua polnud ta võtnud enam tuld. Näis olevat kõik kustund ta keskealise, blaseerund hinge tuha all. Nüüd plahvatas äkki see väsimus, sai pateetiliseks kui tragöödia.

Mis sest, et need olid ainult ideede negatiivid, et see oli üksi pahupidi ideoloogia, mida kandis paatos à rebours? Nendes oli siiski jõudu, mis pani kahvatama inimese kasetohuna ja tõstatas juukseid pääs kõrkjastena. Ses meeleolus oli ükskõik, kas hõõgus tuli Prometheuse pilliroost või hullu ajudest.

Äkki hüppas Ormusson sohvalt ja tormas paari pika sammuga raamaturiiuli juure. Ta haaris siit ja säält raamatute vaikivaist ridadest volüüme ning viskas lauale. Siis istus ta ise nende ette ja lõi juhuslikult pääloleva lahti. See oli ligi kuuesajaleheküljeline köide ja kandis tiitlit:

HISTOIRE DU DIABLE. **Tome premier. Contenant un Détail des circonstances, où il s'est trouvé, depuis son Bannissement du Ciel, jusqu'à la Création de l'Homme ... Tome second, qui traite de la Conduite qu'il a tenue jusqu'à-present, & des moïens dont il se fert pour venir à bout de ses Desseins ... Amsterdam, MDCCXXIX.**

Kas ei tunnud Ormusson seda kõike isegi! Kas polnud ta lugend pisut demonolooge ja gnostikuid, kellel leidus materjaali selle aine kohta. Lugend alles hiljuti Püha Augustiinuse poleemikat vana Manese vastu, kes huvitas oma järsu dualismiga. Ta oli sisustand oma elu mõttehaigete raamatute kui mööbliga.

Kuid teda oli valdand suur küllastus selle mööbli vastu. Raamatukogu oli kui tuiskav liivakõrb, ilma taimestiku-loomastikuta. Ei olnud ühinemispunkti elava inimhingega mõtteil, mis ammu lausut. Liivatolm tuiskas silma foliantide reast!

— Oh ei, tõelist mõttetuld võib süüdata üksi elav inimene, kes otsib oma kirele sõnu, olgu need ka kogelevad, käsnased ja sünnitusvalust käristet. Kannatades uuesti mõtte ümber just sel silmapilgul ja neis oludes, kaevab ta kõrvesse kaevu ning istutab palmid. Ta sünnitab oaase nagu naine lapsi, ise kisendades valust.

— Kuid kui on küpsed kookuspähklad, saabu-

vad kaubakaravaanid ja veavad vilja maailma turgudele. Kusagil kaateedril saagib keegi pähklakoort, kaalub tuuma ja mõõdab pähklapiima imevaile lastele. Kuid samal ajal käib samuum punasena kaudu kõrve, tuul tuiskab liiva üle oaasi ja nomaad raiub kuivand palmitüve laagrituleks...

Ormusson puhkes kibedalt naerma. Jälle kord mässas temas enese ümberhinnangu tuulispää. Ta rabeles oma elu makulatuuris siia ja sinna, — ning pühkis äkki raamatud käsivarrega laualt. Need langesid tumeda müdinaga üksteise järele põrandale, nagu maha raiut kääbuste pääkesed tapalavalt.

Ta mõtles juba rahulikumalt: Ükski mõte pole tõeliselt enam mõte, kui on välja tõstet omast ümbrusest. Mõtegi lahtub kui viin ja muutub literatuuriks. Ühelainsal aja ning ruumi meridiaani punktil on ta süütav-tuline. Samm paremale või pahemale poole — ja ta on ainult leige vale!

Ja jälle tuli tal meele Kobras. Selle hullu mõttes oli midagi ajast ja oludest. Kes vastutab, et need ei leia tõesti pinda? Kuid pärast seda tuleb alles küsida, kes on hull, kes terve mõistusega? Meeletus, sula meeletus! Aga täna oli see tema närvisüsteemile ometi valus tõde.

Ormusson kustutas lambi ja viskus uuesti sohvale. Ta lamas liikumata ebamugavas asendis. Ta ei tahtnud isegi enam mõtelda. Näis olevat kõigest

küllalt. Tahtis ainult olla kuidagi, tundes kogu kehas närvipalangule järgnend roidumust.

Esialgu ei seletand ta silmad midagi pimeduses. Siis nägi ta akna eesriide vahelt väikest valgustuiget. Mõned inimsammud kobistasid kõnniteel, eemalt kostis vankripõrin. Oli nii veider tunda teiste inimolendite olemasolu. Kuid siis kustus valgustuige ja vaikisid hääled tänaval. Jatkus üksindus ning vaikus.

Ikka jälle pöördusid mõtted endistele radadele. Hoolimata vastupanust, ei suutnud ta end vabastada Kobrase ideede ilmast. Ta oli juba osanik selles, ta pidi harima seda takjaste ja orjavitsade istandikku. Osa neist mõtteist oli juba tema oma ja ta hakkas neid ümber kujundama isikukohaselt.

Ta mõtles lähenevas univirus: Ajud destilleerivad mõtet. Sama mõte võtab iga uue aju järele värvingu, raskuse ja temperatuuri. Ühed ajud puhastavad mõtet nagu söed mudast vett, teised ainult reostavad. Kuid ükski idee, ka kõige idiootlikum, ei möödu sinust jälgi jätmata. Muutuvad mõtted, kuid muutuvad ka ajud. Iga mõte kõlbab su elu, su mõtte- ja tundeilma kriteeriumiks. Igat mõtet omast pääst läbi lastes annad sa näite omist mõtlemisvõimeist.

Kuid siis jahmatas ta võpatades: Olen ma tõesti allund juba sellele pöörasusele?! Eks ole see ju ilmne hullus?!

— Kui Goethet segas kord kesk filosoofilist kõnelust koera kära, siis pistis ta pää aknast välja ning käratas koerale: „Vari, mind ei saa sa oma võrku!“ ja selle järele oma jutuseltsilisele: „Meie oma planetaarses nurgataguses oleme sunnit elama üheskoos täieliste monaadide jätistega; kui sellest teistel planeetidel teada saadakse, siis ei tee meile säärane seltskond au ...“

— Kuid on veel küsitav, kas vari siiski ei saa meid oma võrku. Vari läheb üle ja muudab värve, isegi koera vari. Protsess varju pärast pole kaugeltki mõttetu. Maakeral, mis juba ükskord planetaarne nurgatagune, on veel omakord nurgatagune — kuu. Ja kuis muutuvad siis värvid maakeral, kui kuu juhtub päikese ette! Inimeste näod on sini-kollased kui uppunuil, linnud lakkavad laulmast ja temperatuur langeb. Miks ei või siis Issand Jumalagi nägu muutuda, kui temasse langeb idioodi vari? Ja miks ei või mina konstateerida seda värvide muutumist?

— On salapärane ilm inimese ajud — täis keldreid, koopaid ja konge, mis peidavad endas tolmu ning hämblikuvõrku, kuid ka üllatavaid mõtteid. Täna olen ma vaadand ühe kellerkummi alla, mis pakatab umbrohtu, vesivõsusid ja katkumaranaid, kuid mille ühes nurgas õitseb sõnajalg lilla leegiga.

— Ja see leegikandja tiirleb nüüd taevarannal,

otsides mind — pärmivabrikust Tivolini, hullumajast tapamajani — ikka edasi-tagasi, edasi-tagasi, ahvi kondid kaenla all. Otsib igatsedes, otsib ahastades, et kuulutada mind prohvetiks ja messiaseks. Ümber mustavad majad, tuikavad üksikud tulukesed, linnaservad laskuvad vaesusse ja mudasse ning nende taga algab maa, kaet nagu igavese ööga. Linn magab, maa magab, üksi meeletu rändab väsimata, hoides oma tuikavat mõttetulukest. Selles pildis on nii palju valu ja ahastavat ilu. Kuid väsind omast asjatust otsimisest vangub meeletu viimaks läbi piserdava sügissaju koju —.

Koju —? jahmatas Ormusson, — kelle koju?

Mõttepalavikust õhetavasse ajju voolava vere tõttu tundis ta äkki pääs tulist sädemete lendu, nagu elektrituisku. See valgus laienes kerana, kontsentriliste ringidena, ta tuum tihenes tulipallina, millest purskasid kui päikse protuberantsid. Oli silmipimestav värviline valu ses nägemuses.

Siis laius valgus ühtlasemalt, värvid segunesid, täites kogu ruumi ähmakas-ruske õhetusega. See oli sama tuba, kuid kõrgema laega, mis kummus gooti võlvidena. Raamatuseljad riiuleil ja pildiraamid seintel kaotasid reljefsuse, sulasid ühte seintega, muutudes kui arabeskideks, gobelääni kirjadeks. Oli ristjalgadega tammelaud kesk tuba, selle ümber seitse kõrgeseljalist tooli. Laual põles seitsme-

haruline küünlajalg mustade küünaltega. Iga küünla ümber lillatas oreool, mustad vahapisarad jooksid aeglaselt mööda küünlaid...

Siis kostsid ukse tagant treppidelt lõõtsutavad sammud. Keegi tuli lohisedes ja midagi lohistades. Uks avanes sumbund raginal ja sisse astus Kobras, õlal ahvi luukere. Ta oli palja päägа, udust niisked juus-udemed seisid kohevil, iga karva otsas mikroskoobilised pisarad.

Ta astus ringi vaatamata akna juure, mille sisemisi raamipuid Ormusson nägi mustavat kõrge ristina. Äkilise liigutusega sirutas Kobras luukere ristile. Sinna jäi see rippu, pää akna kõrge ülakaare raamis nukralt alla paindund. Valendas ahvinimese luustik, kui süütu talle jäänus, kes kannud inimkonna arenemispatud.

Kobras seisatas kesk tuba oma krutsifiksi ees ja ohkas sügavalt. Ses ohkuses väljendus alghardus ja igiigatsus. Ta silmad loitsid fosforse tulukesega ahvi irevil hammaste poole. Siis pöördus ta aeglaselt, istus tammise laua taha, toetas pää kätele ja vajus kössi. Ta kaelus oli ikkagi kuklas püsti, taskud pingu täis paberit, palitusiilud kahel pool põrandal tiibadena laiali.

Ormusson vaatles seda sündmust, võimetuna liigutama. Mingi tuikav valu vaevas teda, nagu liikmete suremisest. Pääs kubisesid mõtted, moon-

dudes piltideks ja kujudeks samasuguse inspiratsiooni loogikaga, nagu sünnib see kunsttööd luues. Ta kannatas selle all, ega suutnud ometi talitseda mõtete lendu. Süttis otsekui rida tunglaid üksteise järele, valgustades kuristikku.

Sest äkki kuulis ta rutulisi, järske sammusid laskuvat mööda treppe alla ja jõudvat ukseni. Samal ajal tõusid teised ööotsuvad sammud alt üles, kuni jõudsid samuti läveni. Kes tuleb sääl veel? mõtles Ormusson ahastades, kuid ühtlasi haiglase uudishimuga. Kes tuleb veel? Avanes uks ja sisse astus kaks meest, lähenedes lauale, üks järsul ning teine öötsuval sammul. Nad istusid kõrvu toolidele.

Üks meestest oli pikk ja kõhn, lühikese süsimusta juukse ning samasuguse habemetüükaga. Tema käskiv-kannatava joonega huuled olid valjult kokku pigistet. Ta silmad sähvisid sinna-tänna mustade kortsus kulmude alt, otsekui käskusid andes. Tema lahtise palitu alt paistis rida aurahasid ja ordumärke.

Ormusson tundis seda meest. See oli Kuningate Kaitseseltsi Päämees, Liiduriikide Ühendaja ja Seadusemeister ning Esimene Euroopa Päävalitseja. See oli Maailma President, Valitsev Maailma Vürst, Rüütel ja Riigikrahv. See oli Maailma tähtsamate leiduste Omanik, Loodusvägede Ülemvalitseja ning Ainus Ilmameister. See oli Kunstnik, Luuletaja,

Helilooja ning Mõttetark. Veel eile oli Ormusson teda näind ruttavat tänavail, nägu murekortsudes poliitikataeva pilvede pärast. Tema taskud olid täis kõrgete isikute poolt antud volikirju, tunnistusi ja diploome ning aumärke, mis ei mahtund rinda.

Tema kaaslane oli paks ja õhetav. Hele juus kattis tema madalat otsaesist. Tema põsed hõõgusid tervist ja vererohkust. Huuled tema kollakate vurrude all liikusid järelejätmata.

Ormusson tundis sedagi meest. Tedagi oli ta näind liikuvat alles eile omal aeglasel, õõtsuval kõnnakul läbi puiestiku. Tal oli tegemist, et rahustada eneses peituvat kaht võõrast isikut, kelle vaated erinesid põhjalikult. Nad vaidlesid ägedalt omavahel, kumbki eri häälega, ja ta oli sunnit kummagi eest kätega vehkima. Kui nad aga pilgukski peatusid, siis naeris ta ise laialt ja üleolevalt: ho ho hoo! Sest nende jutt oli lõpuni lapsik tema meelest. See igavene valvelolu oli kasvatand temas kannatlikku meelt. Otsekui lapsi kohtles ta neid riiukukkesid, tasandades oma häätahtliku naeruga nende tuliseid kokkupõrkeid.

Ormusson imetles nende võõraste ilmumist. Neil oli ju igaühel oma ideederiik, mida valitsesid. Nad ei edustand esimest, teist või kolmandat, vaid neljandat, viiendat ja kuuendat dimensiooni. Nende

riikide rajad ei puutund iialgi ühte. Mis oli neil tegemist Kobrasega?

Kuid siis tärkas Ormussoni huugavasse meele: See on mõtte kirg, mis tõmbab nende teed ühte sõlme. See on tunde tulekahi, mis ühendab nad samaks perekonnaks. Ja haiglase uudishimuga hakkas ta jälgima oma fantaasialendu.

Otsekui vastuseks neile mõtteile kuulis ta trepil jällegi jalgade astumist. Kuid üks tulijaist tõttas nii kergel sammul, et oli juba ukse ees, kui teine alles trepi keskel. Uks avanes järsu, kuid ometi taltsutet liigutusega. Lävel seisis pikk munk maani kuues, pääkott üles tõmmat. Selles mustas raamis helendas ta luine, lubivalge nägu. Silmad ses veretus palges liuglesid üle toasolijate, riivates krutsifiksi. Ta kortsutas valjult silmakulme.

Samal ajal jõudis ta kõrvale lühike, lõõtsutav mees. Tema ümara keha ümber oli must maani kuub, paksu kõhu kohal valge laeva väljalõige: muistne brigg lahti purjede ja lehvivate lippudega. Tema nägu oli tsitronkollane ja ümar kui kuu. Ainult paksud punased huuled erinesid sel kollasel sööril. Ta pää oli paljas, isegi juusteta.

Võõrad astusid tuppa ja asetusid lauda, munk endasse süvenenult teistest eemale. Ormusson vaatles neid mõninga aja, mõlgutades mõtteid, kus oli neid näind. Siis äkki välgatas meele.

Eks olnud see aastate eest Pariisis, Üleilmlise Geniaalse Lapsikuse Ordu asutamiskoosolekul? Siis seisid need mehed Alcazari saali estraadil, ümbritset usklikest naistest. Ja nende ees laulsid vaimuliku seminaari õlitet juustega õpilased harmooniumi saatel kiledate häältega ladinakeelseid liturgilisi laule. Dominikaanlane kõneles sünge paatosega. Süsimustad silmad ta lubivalges näos leegitsesid.

Programmis olid märgit tema tiitlid: Üleilmlise Lapsikuse Ordu Kindral-Provokaator, Ida- ja Lääne-Euroopa Geeniuste Juht, Don Quijote de La Mancha asemik, Kuldlaeva I Gamma Geenius Tonika. Oli provokaat aine kohta: kunst ja elu, kuid polnud kõnet ei kunstist ega elust. Kindral-Provokaator arendas teese: 1) Meie ei tunnusta ääretut aega ruumis, 2) Lapsikuse seisukord ei nõua tõendusi, ja 3) Mingi tõendus pole veenav geeniusele.

Siis kõneles munga kaaslane — kunstnik — musta Veenuse kujur. Ülistas apaatselt oma Nuubia Veenust — uut Madonnat, kuhmulist, küürakat, kärnast. Leidis olevat ülima ilu inetuses, juurejändrikes, kivimürakais; suurima esteetilise ja eetilise täiuse lapsikuses, mõttetuses, naerukortsus idioodi otsa ees. Tammus ühelt jalalt teisele, laotas käsi, lõi kämblaga vastu kõhtu, vandus Rooma galeeriorjade nimel.

Oli pime sügisõhtu, väljas kallas vihma. Ohk

muutus saalis raskeks kui leitsak. Hullus kasvas lae all udutsevate elekterpirnide vahel. Lauljate hääled lämbusid. Silmapilguks selgus küsimus: Miks siin see katoliku kiriku rituaal, miks siin see tõeline dominikaanlane, miks sünnib see toimetus kiriku kaitse all? Kuid siis sulas loogiline mõte küünla vahana laiali...

Äkki kostsid Ormussoni trepil pehmed sammud, vaevalt kuuldavad, lianglevad kui nahkhiire liigutused. Näis, nagu oleks keegi hüpeldes üles tulnud, ikka kaks astet üles ja üks jälle alla. Hääletult praoteti uks ja väike pää nõtkel kaelal pisteti sisse. Tulija piilus mõlemale poole, poetas enese lapiti tuppa, sulges tagakätt ukse ja lähenes siis küljega lauale, nagu lenneldes.

Kõik temas näis nõtke ja vedrutav. Tal nagu polnudki kindlaks määrat pikkust. Ta võis omi käsi ja jalgu kokku tõmmata ning välja sirutada tarvidust mööda kui katsesarvi. Ta vilajad silmad lianglesid ühest teise, kumbki eri sihis, ja näis, nagu oleks ta võind pöörda oma päädki ühel hoobil kahele poole. Nii fantaasiarikas oli tema kael.

Seda meest tundis Ormusson juba kaua, oli tunnud koolipõlvest pääle. Kas polnud see tema, kes oskas võtta omad sõrmed nii pihku, et need näisid olevat võõra omad, — ja pakkus neid siis müüa? Kas ei võta ta nüüd võõraid sõrmi nii pihku, et need

näivad omad, — ning paku siis müüa nende tõelisele omanikule? Kuid pääasi: ta oli leidnud üles ümber nurga vaatamise aparaadi, võttis sellele patente ja tegi reklaami. Plaanitses raadio-prille ja kavatses kaugemaa-käsi. Oli ise kui kamäleoon: muutis juukse värvi tahtmist mööda ja kasvatas küüned silmapilgu jooksul pikiks. Liigutas kõrvu iga tuule järele ning kuulus kõigisse erakondadesse.

Ta kumardas magusalt igale poole, tõmbas enese kokku ja istus lauda. Kuid kui ta juba kohal oli, ajas ta enese laiali: ta vedurjad jalad sirgusid laua all teisele poole, ta nõtked käsivarred venisid kui piitsad üle laua, peened sõrmed liikusid nagu polüübi sarved mööda lauaveert.

Selle mehe siinolu täitis Ormussoni äkilise vihahooga. Tema — ainus kaval ja kõver hing ses uhkete unistajate ning kannatajate peres! Tema — kõigi ideede kompromiss, dimensioonide segu, hää ning kurja vääratand embrioon! Ja Ormusson tundis jälle valu ajudes, tõusis tulisädemete lend, vahetus valgus.

Kui see selgus, oli laua ümber algand vilgas kõnelus. Oli algand sümposion — joobnustavaks aineks mõttekirg, väljendusvahendiks katkeline sõna, kantud sumbutet, valusast paatosest. Kuus istujakuju oli viskund kokku fantastilisse rühma, kehad virildund, näod poolpõiki, käed liikusid kui raagus

oksad mustis sügistuulis. Kostis kõnelus kui kaugelt udu tagant. Polnud loogilisi sõnu, oli ainult lendav mõte!

Kobras: Aeg ülim on! Aeg ülim kumardada teoga Issandat! Viia kõik kurjatundmine suure loogikani, viia kirg selge mõtteni! Maailm ootab! Rahvad ootavad kui metsa puud tulekahju!

Ümbernurga (ta hääl kostab kõrgelt ja valelikult; ta nihutab end kõneldes väledalt edasitagasi; ta niisutab omi kitsaid huuli nagu ussi keelega): Kuid Hauakaevaja pole siin, suur Jumala Surnumatja, he he... Kõigi reaalsuste hauakaevaja, et võiksid valitseda ideed... Sirgete joonte hukkaja, geomeetria timukas, loogika mõrtsukas, suur unede ordumeister... he he he...

Kobras: Aeg kulub. Me oleme vanad mõtteist. Iga aasta käib tuhande eest. Aastad on täis mõtet nagu kaevud. Nad on laet kui dünamiidiga. Aeg süüdata, aeg süüdata!

Dominikaanlane (järsult, liikumata näoilmega): Mitte seda teed mööda ei saabu Kurja valitsus, vaid ainsa õndsakstegeva katoliku kiriku kaudu. Temas on peidet kõik võimalused. Ta arendab Kurjagi tipule, kui saabund on aeg. Ta viib sellegi võidukäigule, kui nõuab otstarb!

Ümbernurga: He he he! On viind küll kaugele kahetuhande aasta jooksul! Mõni Borgia

paavstiks, mõni naispaavst Johannes, kes tänaval sünnitab, mõni Torquemada... he he he!

Kobras: Ei saa Kurja viia võidule ainult pahede abil, kui pole ideoloogiat. Kurjus on voorus! On vaja mõtet!

Musta Veenuse kujur (mõmisedes): Ideoloogiat — ei mingisugust. Ainult karvane, kärnane. Must. Naissugu. Allaminek. Tagupidi. Nuubia. Laev sõidab ära. Ees burbuhti.

Maailma President (valjult): Seda kutsutakse anarkiaks. See on loodusevägede vastu. See on lubamatu. Ei ole ettenäht põhiseadustes.

Kolmainusmees (noomivalt): Ei saa aru, kui segatakse. Ho ho! Rääkigu üks korraga. Teine oodaku. Üks korraga!

Kobras: Ka teistel planeetidel on elu. Vahest teistel arenemisastmeil, kuid ometi elu. Avaldub säälgi abstraktne mõte. Areneb säälgi jumaluse ja kuratluse idee. Kuid maailmu sünnib ja sureb, ning sellepärast peab ilmaloomine ning viimnepäev olema jatkuv protsess. Kuid igavesti jatkuvas ei või olla esimest ja viimast punkti. Kuratluse ideed ei tule sellepärast siduda meie kohaliku patulanguse või viimsepäevaga. Ja sellepärast eksib vend dominikaanlane, kui arvab küsimuse lahendavat ainult meie maise kiriku seisukohalt.

— Tuleb mõelda suuremalt, avaramalt — interplanetaarselt! Meie kohalik müsteerium on ainult väike detail üldises müsteeriumis, kesk kosmilist tolmu. Kui otsustame ainult selle järele, siis oleme nagu lapsed, kes ei tea, mis sünnib nende mängukambri seinte taga.

— Kui kitsas on ristiusu mõte! Kas võib jutlustada keegi noil kaugeil planeedel, olnuil ja tulevail, ühest imetegijast maakera nurgataguses juudi provintsis, kes lahendas lunastusprobleemi kogu universumis? Lapsikus, lapsikus!

— Või kas peab igal planeedil korduma seesama Kristuse kannatusmüsteerium, mis maakeralgi? Kuid siis peaks Jumalal olema palju poegi — müriaadid! Ja tema kutseks oleks ainult poegade ristipoomine!

— Või kas peab esinema sama Kristus kordamööda igal planeedil? Kuid siis on see interplanetaarne teaater, tuhat korda lõpetet, tuhat korda uuesti alustet. Kristus peaks olema elukutseline imetegija ning ristilsurija. Juudas peaks teda müriaadid korrad müüma ja ennast pooma. Kes ütleb, et meil oligi selle näidendi premjäär? Võib olla, korrati tükki miljon ja esimene kord? Kas ei sündind see juba kümme miljoni aastat varem kuu Kolgatal — Alpetragiusel või Regiomontanusel? Kuid keda võib lunastada teaatriga?!

— Rahvaid on petet! Nad on tõsiselt võtnud selle näidendi! Rahvaste hardus on maha visat! Ristisõjad on asjata olnud, asjata inkvisitsioonikohtud ja misjonääride vägiteod! Asjata on kõrbend usukannatajad tuliriidul! See kõik pole olnud midagi muud kui ainult kordumine, tuhandes järeltrükk, teadmatu plagiaat teistelt planeetidelt!

Dominikaanlane: Kui Kristus kusagil varem on esinend, siis oli see ainult Kuradi plagiaat eestkätt. Miks mitte? Ta teadis ju Kristuse tulekut, juba patulangemisest pääle. Jäljendas ka Buddhagi oma eluga Kristust, kes tuli ometi hiljem. Elas kui Kristus, tegi imetegusid ja õpetas kui Kristus, kuid polnud siiski mitte Kristus! Muil planeedel võisid olla plagiaadid, ainult maakeral tõeline müsteerium.

Kobras: Tahate siis öelda, et teiste planeetide elanikud kas Kuradi plagiaadi tõttu „õndsaks“ saavad või viimseni hukka lähevad? Hüva! Kuid siis on ka selge, et Jumala huvidesse sisaldub ainult maakera, kogu universum on aga Kuradi päralt! Ristiusu jumalamõiste on liig kitsas. Kurja idee on aga väljaspool aega ja ruumi. Ja sellepärast kandkem oma uskki väljapoole meie mannetut maakera, päikese süsteemi ning linnurada. Sulgegem oma hardusse kogu universum, mille ajalugu pole poolitet mingi lokaalse üksikjuhtumuse, patulanguse, lunastuse või viimsepäevaga! Tundkem endas avaramaid ideid!

Ümbernurga: Ja ärgem piirdugem ainult inimesega. Eks ole suurem osa elu väljaspool teda — loomades, taimedes. Juut Kristus ütles: laske lapsukesed minu juure tulla. Juut Heine oletas aga juba aega, mil ka ahvid ja kängurud on pöörat ristiusku. Õigus! Säält kohalt edasi! Loomade surnuist tõusmiseni, tigude taevaminekuni, alglima õndsakssaamiseni... he he he... On juba neegerpiiskoppe, miks ei või nendeks saada siis paavianid?

Dominikaanlane: Veli Kuradi apologeet, te segate tõsiasju. Jumala printsiip on niisama universaalne kui Kuradi oma. See on samuti puhas idee...

Ümbernurga: On see puhas hääduse printsiip?

Dominikaanlane: On.

Ümbernurga: Aga öelge siis, vend dominikaanlane, kuidas võib hää olla paha? Kuidas võib absoluutne hää olla tige, maksa kätte, hävitada? Kas ta ei võta sellega Kuradi käest leiva ära? Seletage mulle see vastolu, he he hee...

Dominikaanlane: Olete siis teie Kuradi advokaat, et kaitsete tema huvisid?.. On üks loogika: Jumal on pannud Kuradi inimesi kiusama ja maksab üleastujaile kätte...

Ümbernurga: Nii pole siis Kurat muud kui Jumala abiline? He he he...

D o m i n i k a a n l a n e: Jah, sel põhimõttel rajaneb õndsakstegev kirik, kes takistab Kuradi tegevust ja on nõnda siis teine Jumala abiline.

Ü m b e r n u r g a: Suurepärane plaan: asetada võistlevad abilised ja mõista siis ise kohut! Suurepärane! Kuid misjaoks Jumal üldse katsetab, kui ta oleks võind luua inimeṣe juba eestkätt absoluutselt eksimatuks? Eks olenend see ju ainuüksi temast? Või siiski kellestki teisest? Mõnest abilisest? Ha ha haa!

— Kuid ta ise pole absoluutselt häā ja täiuslik. Sedamööda ka tema kätetöö, — ja selles on kogu probleemi lahendus. Temasse on segat nii hääduse kui kurjuse printsiibid, kuigi ebamääraseis proportsioones. Ta on salakaval ja uudishimulik. Ma ei tea küll, kas Kurat on täiuslikum, nagu usub seltsimees Kobras, kuid mulle näib, et nad on väga sarnased. Tahaksin aga küll teada, kumb neist lõi tõeliselt maailma? Kumb neist on loond kumma? See on minu hinnamõistatus, he he he...

— Jumal on algus ja ots, väljaspool teda polnud mingit tahet. Kust sai siis Kuri maailma? Inglite mäss? Mäss kõigevägevama, kõiketeadva absoluudi vastu, kes lisaks muidugi need inglid just sarnasteks lõi nagu nad olid? Ja nende hulgas oli ka Kurat ise, kellest Jumal juba luues p i d i teadma, et ta mässama hakkab? Sellepärast minu teine hinna-

mõistatus: kas võib Jumal olla naiiv ja teha, mida ta isegi ei tea?

— Lõpulikus kokkuvõttes: absoluutne häädus loob inglid, kellest kindlasti teab, et nad mässama hakkavad; loob inimese, kellest kindlasti teab, et ta langeb; ja lõppeks, kui miski enam ei aita, siis tapab oma poja, et edasi katsetada inimese kallal... Kõige lisaks: inimese „vaba tahe“ nende kahe peremehe valitsuse all... he he he... Eks ole see pisut loogikavaene lugu, veli dominikaanlane?

Dominikaanlane: Jah, selleni ei tungi inimlik loogika. Selles ongi usu suurim müsteerium.

Kobras: Selgem on Manese kompromiss Zoroastri õpetuse ja ristiusu vahel. Kaks ühesugust algjõudu: Ormuzd ja Ahriman, hää ja paha, valgus ning pimedus. Hää jumal lõi Aadami, paha — Eeva. Nende lapsed kannavad rinnas kaht hinge: valgushinge ja kurat-hinge. On olemas paha algjumal, ja sellepärast on inimene paha tehes süütu. Ta kõigub kahe algprintsiibi vahel...

Ümbernurga (pihku kihistades): Just nagu Jeesus ristil kahe masuurika vahel... hi hi hi!..

Kobras: Ainult gröönlased mõtlevad loogiliselt: Häädus ei vääri tähelepanu, sest ta on iseenesest hää ega või olla paha. Ta ei või teha kurja ega isegi tahta seda teha. See on ta loomuse vastu nagu veele põlemine. Jah, kuigi Jumal

oleks kõikvõimuline, oleks üks tal võimatu: loobuda omast jumalikkusest. See oleks ta enesetapmine. Jumalalgi pole vaba valikuvõimalust, — eks ole imelik? Kuid sellepärast pole ka inimesel mingit põhjust arvestada Jumala soovidega, kes nii kui nii ei saa teda nuhelda üleastumiste eest. Ainus, keda peab paluma ja lepitama, on Kuri. Sedasama mõtles ka Gediminas, kui ütles: „Kui end ristida tahaksin lasta, siis kõige päält Kuradi poolt!" — Ainsad loogilised mõtlejad inimkonnas! Kuid see mõte tuleb avardada polaarmaa šamaani ja soo-leedulase targutusest suureks filosoofiliseks süsteemiks.

Kujur: Šamaanid. Must öö. Karvased telgid. Trummid. Tants karunahast kasukas, ikka ühel kohal ümberringi, ümberringi, kuni pimeneb kõik, ees süsimust kaev. Lõpulik süüvimine. Burbuhti.

Kobras: Ideed on vaja!

Ümbernurga: He he he — ideed! Kellele neid vaja! (Sosinal.) Ekspluateeri inimlikku rumalust — selles on geniaalsus. Mitte tarkust — see ei kanna kaugele. Inimlikule rumalusele, eelarvustele, auahnusele, lapsikusele võlgnes Napoleon. Leia üles inimkonna vaimutuimuse keskproportsionaal — ja sa saavutad kõik.

— Ideed! he he he... Ükski usk ei põhjene vaimurikastel ideedel. Ideed on valituile, kuid valituile pole vaja usku. Kari ei tarvitse midagi vaimu-

rikast ja uut. Ta on alalhoidlik ja umbusklik. Sellepärast varieeri ainult vana, kohenda pisut olude järele. Kasuta meeleolusid, mis valitsevad juba praegu massis. Ükski usk pole tekkind täiesti uuel põhjal; nad on kõik ainult vana ülessoendused. Ükski usu asutajaist ei teadnudki, et ta usku asutab. Segasid esialgu ainult pisut vett vanus astjais. Hiljem paisus see maruks, mis neid kas või endidki uputas.

— Sellepärast olen õieti nõus vend dominikaanlasega: ka kurjuse usku tuleb arendada kiriku kaitse all. Vähemalt esialgu ja näiliselt. Kogu enese ümber vanad naised ja kuuluta neile, et siitpääle pole pühapäevaks mitte pühapäev, vaid näiteks reede. Ei mingit muud uuendust! Siis jooksevad nad su järel, nii et nendega kõik võid teha. Ja siis mürgita neid tasahilju ning tähelepanemata. Täitsa uue ideega aga ehmatad nad surnuks. Täitsa uue ideega ei panda maailma liikuma. Täitsa uue idee pärast ei pooda isegi mitte risti, vaid pistetakse ainult hullumajja!

— Vaata köördi, vaata köördi, — selles on kogu elu filosoofia. Ava ainult natukehaaval omi kaarte, kõige muu kohta ütle: see on müsteerium. Vaata köördi! Muidu ei lähe su äri...

Kobras: Äri! Kas on meie unistus äri! See on esmakordselt prometheusliku inimese sirgu-

ajamine, pääga tähtedesse, ajudega avarusse. See on esimene tõeline maailmarevolutsioon, kõigi koormate heitmine, dogmade purustamine, üleastumine usust säärasena. Esmakordselt saab inimene jumala sarnaseks!

Kobrase paatos muutus tulisädemete särisevaks lennuks. Selles pateetilises illuminatsioonis möödus aeg. Langesid sõnad kui säravad meteoorid. Mõtted transformeerusid tuleks ja valguseks. Kulus nagu igavik.

Siis kostsid äkki kesk sündind vaikust alt trepilt rasked, ühetaolised sammud, mis lähenesid kella löökide järjekindlusega. Ikka kõvemini, ikka lähemal, kuid mitte kiiremini. Nüüd olid nad ukse taga. See avanes aeglaselt ja raskelt ja niisama aeglaselt ning raskelt astus tulija sisse.

„Suur Hauakaevaja on tulnud!" lausus Kobras pühalikult, ja kõik tõusid püsti. Tulija lähenes aeglaselt ainsale tühjale toolile laua otsas ja istus, kellessegi vaatamata. Kõik teisedki istusid. Jatkus imelik hääletus. Küünlad põlesid. Seitse musta varju langes seintele, suured ja fantastilised.

Ormusson vaatles jubeda uudishimuga uustulnukit. Selles oli midagi nii võõrast ja ometi nii tuttavat. Tema selg oli küürus otsekui raske pää kandmisest. Tema juuksed olid segat valgete kiudega ja nägu uuristet ääretust mõtlemisest. Ta oli

vananend raskeist mõtteist tuhandeaastaseks. Veel eile oli teda Ormusson näind, kuid sellest oli kulund tuhat aastat. Mõte oli viind ta välja ajast ja ruumist, nimetusse absoluuti. Ta oli — absoluutne fantastika.

Äkki tõstis võõras käe, nagu kavatsedes rääkida. Ormusson nägi tema sõrmes oma enese sõrmust, mille kivi kujutas Ledat sülelemas luigega. Ja siis mõistis ta äkki kohutavat nägemust nagu välgu valguses. See tundmus laienes silmipimestavaks, pää muutus nagu tulikeraks, mis lõhkemas iga silmapilk. See oli ääretu valguse tundmus, segat ääretu valu tundmusega. See oli leegitsev kannatus.

Külm higi kattis Ormussoni otsaesist. Pääsmist, pääsmist! sosistasid ta hirmust kohmetand huuled. Talle tundus, otsekui oleks ta und näind. Kuid unede üle valitses ta. Ta pingutas oma tahtejõudu, mis oli üksi unes võimas. Tema liikmed muutusid nagu terastraatideks, heideldes selle fantastikaga.

Ta hüppas kui elektrihoobist üles ja ärkas alles siis, kui leidis enese istumas sohva serval. Kogu keha valutas ebaloomulikust asendist. Pääs tuikas teravalt puurides. Kahvatu valgus täitis tuba.

Ormusson vaatas uni-segaste silmadega enese

ümber. Sääl istus ju Kobras, sääl dominikaanlane, sääl kujur ning sääl — too nii võõras ja ometi nii tuttav. Kuid kes vastutas, et nad veel hiljuti tõesti sääl ei istund —? See mõte oli raske ja rammestav, nagu jatkuv uni.

Siis paelus ta tähelepanu ikka enam imelik valgustus. Selles oli siiski midagi unenäolist, see ei võind olla reaalne. Mingi külm, hele-hall, muutlik valgus.

Ja Ormusson tõusis, et minna vaatama akna juure. Kui ta tuikudes kesk tuba oli jõudnud, nägi ta aknast vihisevat mööda mingisuguseid valgeid diagonaalseid jooni. Ja samal ajal kuulis ta katusel ning akendel mingit rütmilist rabinat, mis oli nii tihe, et tundus kohinana: väljas sajas erilise hooga rahet. Suured raheterad hüplesid vastu telegraafi traate, poste, aknaluuke, langesid kekseldes maha nagu valged herned.

Tänav oli tühi, iga eluline oli pugend oma urkasse. Ainult nurgal seisis voorimehe vanker, mille üles tõmmat kummi nüpeldasid raheterad. Hobune seisis nukralt, pää paksude põlvekeermeteni longu, kõrvad ripakil. Kummi ääre alt paistsid voorimehe saapa-lohmakad. See pilt oli elutu kui nature morte.

Äkki tuli vastaspoolsel kõnniteel nähtavale Kobras. Ta rühkis edasi, ettepoole loogas. Tema

nägu oli sinine rahe hallis valenduses, üksi päässt eemale hoidvad kõrvad roosatasid kui kalaoimud. Nii sörkis idioot kinni löödud ustest ja akendest mööda ning kadus rahesse, mis peksis ta paljast pääluud nagu jaanalinnu muna.

1908—1924.

Friedebert Tuglaselt on ilmund:

Liivakell I. Novellid ja katked. II tr. 1919.
Liivakell II. Novellid ja laastud. II tr. 1920.
Õhtu taevas. Novellid. III tr. 1920.
Felix Ormusson. Romaan. II tr. 1920.
Saatus. Novellid. II tr. 1921.
Raskuse vaim. Novellid. 1920.

Hingemaa. Novell. 1906.
Kaks juttu: Hingemaa, Hunt. 1914.
Arthur Valdes. Kriitiline novell. 1918.
Jumala saar. Legend. 1920.
Toome helbed. Novell. 1920.
Suve öö armastus. Novell. 1920.
Maailma lõpus. Novell. 1920.
Inimsööjad. Novell. 1921.
Popi ja Huhuu. Novell. 1921.
Poeet ja idioot. Novell. 1924.

[redacted]
Marginaalia. Mõtted ja meeleolud 1921.

Juhan Liiv. Monograafia. 1914.
A. H. Tammsaare. Kriitiline essee. 1919.
Mait Metsanurk. Kriitiline essee. 1919.
Henrik Ibsen. Kriitiline essee. 1920.
William Shakespeare. Kriitiline essee. 1920.
[redacted]

Teekond Hispaania. Reisikirjeldus. II tr. 1923.

Tõlked:

Valitud leheküljed I. Novellitõlked. 1912.
Valitud leheküljed II. Novellitõlked. 1919.
Aleksis Kivi: Seitse venda. Romaan. 1924.
Juhani Aho: Vaikne meri. Laastud. 1923.
[redacted]

Ado Vabbe kaas.